

60'lı YILLARIN HEGEMONYA MÜCADELESİNDE TÜRKİYE SOLU'NUN İKTİDAR ARAYIŞI

Berker BANK*

ÖZET

Çok partili siyasal hayata geçilmesiyle sınıfsal kompozisyonu şehirde komprador burjuvazinin kırsalda büyük toprak sahiplerinin oluşturduğu karşı devrim ittifakının emperyalizmin de desteğini alarak iktidara gelip, Kemalist Devrim'in kazanımlarını büyük ölçüde sekteye uğratmış olduğu düşüncesi aralarındaki tüm farklılıklara rağmen TİP (Türkiye İşçi Partisi), Yön ve MDD (Milli Demokratik Devrim) şeklinde ortaya çıkan siyasi hareketlerin ortak düşüncesini oluşturmaktaydı. Bu üç (3) siyasi hareket, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve onun ürünü olan 1961 Anayasası'nın sağladığı görece demokratik bir ortamda, kapitalist ABD ve komünist SSCB arasındaki soğuk savaşın yumuşadığı uluslararası konjonktürel ortamda doğdu. Bu siyasi hareketler Türkiye'nin kendine özgü toplumsal koşulları altında farklı iktidar stratejileri geliştirdiler. Bu çalışmaya konu olan temel sorunsal Yön (dergi), TİP (Türkiye İşçi Partisi) ve MDD (Milli Demokratik Devrim) şeklinde ifade edilen siyasi hareketlerin egemen sınıflara karşı yürüttüğü hegemonya mücadelesi süresince, siyasal iktidarın ele geçirilmesine ilişkin kuramsal temelde geliştirdikleri farklı bakış açılarını ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Emperyalizm, Kalkınma, Milli Demokratik Devrim*

ABSTRACT

THE TURKISH LEFT'S QUEST FOR POWER IN THE HEGEMONIC STRUGGLE OF THE 1960s

Despite all the differences between them, the political movements that emerged as TİP (the Turkish Labor Party), Yön (a Kemalist magazine) and MDD (the National Democratic Revolution) held the common idea that after the transition to the multi-party political system, the counter-revolution movement, with its class composition comprising of comprador bourgeoisie in the cities and large landowners in rural areas, came to power through the support of imperialism and interrupted the achievements of the Kemalist Revolution. This three-party (3) political movement emerged in the international conjunctural context of the moderate Cold War between the capitalist USA and communist USSR, within a relatively democratic climate created by the military 1960 Turkish Coup d'état and the 1961 Constitution that came out of it. These political movements developed different power strategies under Turkey's unique social conditions. The research question discussed in this study addresses the different views developed theoretically in relation to the seizure of political power during the hegemonic struggle of the political movements known as Yön, TİP and MDD against the dominant classes.

Keywords: *Imperialism, Development, National Democratic Revolution*

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü (berkerberker@hotmail.com)

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. XI, No. 1, (Nisan 2018)

Bu makaleden alıntı yapmak için: Bank, B. (2018, Nisan). 60'lı yılların hegemonya mücadelesinde Türkiye solu'nun iktidar arayışı. *YDÜ SOSBİLDER*, 11(1), 31-54.

Giriş

Yön (dergi) hareketi, MDD hareketi (Milli Demokratik Devrim) ve TİP (Türkiye İşçi Partisi), 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve onun ürünü olan 1961 Anayasası'nın sağladığı görece demokratik bir ortamda, kapitalist ABD ve komünist SSCB arasındaki ideolojik mücadelenin kendisini her alanda açığa vurduğu soğuk savaş döneminin yumuşamaya başladığı uluslararası konjonktürel ortamda doğdu. Bu siyasi hareketler Türkiye'nin kendine özü toplumsal koşulları altında yürüttükleri hegemonya mücadelesi süresince farklı iktidar stratejileri geliştirdiler. Bu çalışmaya konu olan temel sorunsal *Yön*, TİP ve MDD şeklinde ifade edilen siyasi hareketlerin egemen sınıflara karşı yürüttüğü hegemonya mücadelesi süresince, siyasal iktidarın ele geçirilmesine ilişkin kuramsal temelde geliştirdikleri farklı bakış açılarını ele almaktadır. Sınırlarını farklı iktidar arayışlarının belirlediği bu kuramsal çerçeveye bağlı kalarak *Yön* hareketinin kapitalist olmayan “azami kalkınma” modeli; MDD'nin “aşamalı devrim” modeli ve TİP'in “doğrudan sosyalizm” modeli bu çalışmada incelenmektedir. Ayrıca, siyasal iktidarın ele geçirilmesine ilişkin olarak Sosyalist (TİP ve MDD) ve sol-Kemalist (*Yön*) hareketlerin hem kendi aralarında hem de kendi içlerinde birçok noktada tartışmaya neden olan farklı bakış açıları da ele alınmaktadır.

Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçilmesiyle başlayan CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) ve DP (Demokrat Partisi) arasındaki iktidar mücadelesinin yarattığı siyasi belirsizlik ortamı, gelişen toplumsal muhalefeti farklı siyasi arayışlara yönelttiği ölçüde örgütlü mücadelenin bir parçası haline getirecektir. Bu siyasi arayışlar, 60'lı yılların başlarında temel alanda ideolojik motivasyonu kısmen Marksizm ve Kemalizm'in bir sentezini oluşturan “sol” bir yorumdan hareketle az gelişmiş bir ülkeye özgü azami kalkınma modelini öneren etkin bir aydın hareketini (*Yön* hareketi) ortaya çıkarırken, kısa süre içerisinde sosyalist ideolojinin idealleri temelinde başta işçi sınıfı olmak üzere toplumun çok farklı kesimlerinin TİP ve MDD çatısı altında örgütlenip egemen sınıflara karşı yürütülen hegemonya mücadelesinde toplumsal muhalefetin aktif özneleri haline gelecektir.

1961 Anayasası'nın demokratik haklar açısından getirdiği görece özgürlük ortamından faydalanan sol hareketler belli ölçüde bir kitle tabanına ulaşmış, 1965 genel seçimlerinde TİP on beş (15) milletvekilini meclise sokmayı başarmışsa da Anayasa'nın çeşitli maddeleri zamanla değişime uğrayıp sol muhalefetin meclisin dışında kalmasına yol açmıştır. Anayasal sınırlar içine iktidar mücadelesini sürdüren sol-sosyalist muhalefet, gençlik hareketlerinin gelişip kendi meşruluk alanlarını

oluşturmaya başlamasıyla birlikte büyük ölçüde toplumsal tabanını kaybedecektir.

Milli Devrimci Kalkınma Modeli

Yön hareketi, TİP ve MDD ile birlikte Türkiye sol hareketinin üç ana akımından biri olarak ortaya çıktı. *Yön* hareketi sol-Kemalistlerden sosyal demokratlara, eski TKP'lilerin (Türkiye Komünist Partisi) de dahil olduğu geniş bir aydın kesimini dergi faaliyeti içinde etkin kılarak, ABD'ye karşı bağımsızlığı, sosyal adaletsizliğe karşı eşit gelir dağılımını, kapitalistleşmeye, iç ve dış sömürüye, ekonomik ve sosyal geri kalmışlığa, Doğu sorununa (Kürt sorunu) ve kadın haklarına kadar daha pek çok sorunun tartışıldığı bir zemin yarattı. *Yön* hareketi siyasi hedefleri olan ve toplumun geniş bir kesimini kucaklamayı hedefleyen bir aydın hareketi şeklinde ortaya çıkmışsa da devletçi seçkin gelenekten kendini kurtaramadı. *Yön* dergisi siyasal hedeflerini özetleyen ve birçok aydının destek verdiği bir bildiriyle yayın hayatına başladı. Bildirinin birinci maddesinde: "... Atatürk devrimiyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlan temeller üzerinde oturtmanın anacak iktisadi alanda hızlı kalkınma[yla] ..." (Yön, 1961: 12-3) mümkün olacağını vurgulanmıştı. Anlaşılacağı üzere bildiriye, Kemalist Devrim kazanımlarına sahip çıkılmakla birlikte ivedilikle hedefin azami kalkınma olduğu düşünülmektedir.

Yön hareketinin sol-Kemalist olduğu yönünde bir tartışma söz konusu değildi. *Yön* hareketi Atatürk Devrimlerini tamamlama misyonu temelinde sosyalizmi antikomünist gerekçeyle savundu. *Yön* hareketinin düşüncesine göre, "... Atatürk'le başlayan hareket halka dönük düzenli, planlı ve akılcı bir iktisadi kalkınma politikasıyla mutlaka tamamlanma[lıdır]" (Soysal, 1962; 11). "...Kemalizm'in altı oku, Türk sosyalizmin temel taşlarıdır. Faşizm ve benzeri ideolojiler, komünizm belası ancak böylesi bir sosyalizmle önlenebilir" (Karan, 1962:6-7). Antikomünist nitelikteki diğer bir bildiri de ise: "...sosyalizmin milliyetçi ve istiklalci vasfı, din ve aileye karşı olmayan hürriyeti, hürriyetçi ve demokratik tutumu ve komünizmi önleyecek tek yol olduğu ilk planda belirtilecek mesele[ler] (Yön, 1963: 6) şeklinde değerlendirilmişti. *Yön* çevresinin sosyalizm anlayışı Marksizm'den kaynaklanmayan Türkiye'ye özgü bir sosyalizm düşüncesiydi. Dolayısıyla, savunulan sosyalizm komünizme ulaşmak için değil, bizzatıhi onunla mücadele etmek içindi.

Avcıoğlu, "Yapıcı Milliyetçilik" başlıklı yazısında, "devletçilik" ilkesi yerine "yeni devletçilik" anlayışı içinde bir kalkınmanın gerekliliğine inanmakta, bu

hedefi bir adım daha öteye taşıyarak demokratik sosyalist bir düzenin Türkiye'nin tek çıkar yolu olduğunu (Yön, 1962a: 4) ileri sürmekteydi. Avcıoğlu, az gelişmiş ülkelerde sosyalizmin zemininin Marksist-Leninist modelden farklı olarak hazırlanabileceği (Yurtsever, 2008: 47) görüşündeydi. O'na göre, önemli olan sosyalizm değil, ileri düzeyde kalkınmadı: "...sosyalizm (...) önemli mesele değildir. Önemli olan sosyal adalet içinde hızlı kalkınma yoluna sokarak asgari bir program etrafında birleşmek" (1965a:3) olmalıydı. *Yön* hareketi, Çalışanlar Partisi ve Sosyalist Kültür Derneği şeklinde çeşitli örgütlenme arayışlarına (Atılın, 2008: 285-87) girmişse de Türkiye'ye özgü sosyalizm arayışı bir kalkınma meselesi olarak ele alındığından çalışan kesimlerle güçlü bir ilişki kurulamamıştı. Örgütsel mücadelede ortaya çıkan bu eksikliğin nedeni çalışan kesimler özelinde yeterli ölçüde etkin bir çabanın gösterilememiş olmasından değil, toplumsal angajmanın halk yerine ordu olmasıydı.

Yön hareketi, Türkiye'de işçi sınıfının gelişmişlik açısından yeterli düzeyinde ve güçte olmadığını ve kapitalist özel mülkiyeti kaldırmanın verili aşamanın hedefi olmadığını öne sürüyordu. Dolayısıyla, kalkınma hamlesini ve bağımsızlığı gerçekleştirecek olan güç zinde kuvvetler idi: "Emperyalizme bağımlı ülkelerin temel çelişmesini bugün en derinden duyanlar ve bilincine varanlar, genellikle küçük burjuva çevrelerinden çıkan zinde (...) kuvvetler adı verilen güçlerdi" (Avcıoğlu, 1966a:3). "Zinde kuvvetler"den kastedilen ise silahlı kuvvetlerdi: "...bu orduyu hâkim sınıfların elinde itaatkâr bir alet olarak düşünmek büyük bir hatadır... Ordu Türkiye'mizin ileri hamlelerinde dayanılacak en sağlam kuvvetlerden biridir... Memleketimizin batılılaşma hamlelerinde, ordu daima ilericilerin safında yer almış[tı]" (Avcıoğlu, 1962b:20).

Avcıoğlu, kapitalist olmayan yoldan kalkınmanın kapitalist model karşısında bir tercih meselesi olmayıp, tarihsel gelişimin aldığı özgül biçim ve toplumsal dinamiklerin ortaya çıkardığı yapısal ilişkiler açısından Türkiye için bir zorunluluk olarak görüyordu. Yazar, *Türkiye'nin Düzeni* adlı çalışmasında Türkiye'de Batı tarzında bir kapitalist gelişme dinamiğini sekteye uğratan tarihsel olguları Osmanlı'dan başlayarak (1998a: 33-75) sistematik bir şekilde inceler. Böylece, gelişmiş Batılı kapitalist toplumlar ile Türkiye toplumunun ayrıksı yönlerini ortaya koymaya çalışır. Yazara göre, Osmanlı toplumunda, Batı burjuvazisinin gelişim dinamiklerinde görüldüğü üzere bir sermaye birikimi gerçekleşmemiş ve Batılı tarzda çağdaş bir toplumun gelişimine öncülük edecek milli bir burjuvazi gelişmemişti. Avcıoğlu düşüncesini şöyle ifade ediyordu: Tüccar elinde her geçen gün daha da büyüyen ticarî sermaye, Batı'da kapitalizmin zaferini sağlayan belirleyici unsur olmuştu. XVI. ve XVII. yüzyılların bu ticarî genişlemesi, eski

üretim biçiminin çöküşünde ve kapitalist üretimin doğuşunda başrolü oynamıştı. Sanayi sermayesi, daha sonra birinci plana çıkmış, başlangıçta sanayi ticarete bağımlı iken, ticaret sanayiye bağımlı hale gelmişti. Bu ticarî genişlemeyi mümkün kılan, coğrafi keşifler ve keşifleri izleyen olağanüstü bir dış talandı. Bu dış talan sayesinde Batı'da ilk sermaye birikimi, öteki ülkelere nazaran çok güçlü olmuş ve Batı'nın üstünlüğünü sağlamıştı (1998a: 51-2).

Yön hareketine göre, Kurtuluş Savaşı dış kapitalizm ve emperyalizme karşı milli burjuvazinin aydın tabakaları önderliğinde yürütüldü (Avcıoğlu, 1964a: 3). Cumhuriyet'in kuruluşu sınıf karakteri itibarıyla bir burjuva devrimiydi. Sınıfsal kompozisyonunu sivil aydın askerin oluşturduğu milli tabakanın amacı yabancı burjuvazinin yerini milli burjuvazinin almasıydı. Bu ekonomik hedef büyük ölçüde amacına ulaştı. Yerli kapitalistler eliyle sanayileşme başlatıldı. Ne var ki, işbirlikçi burjuvazinin tasfiye edilmesi yönünde bir irade ortaya konulamadı. Avcıoğlu'na göre, 1923'ten sonra Cumhuriyet Türkiye'si, büyük toprak ağası, komprador burjuvazi ve tefeci egemenliğine son verecek düzenleme tedbirlerine gitmeden bir millî kalkınma yoluna girdi. Kalkınma girişimi zamanla bu tutucu toplumsal güçlerin kuvvetlenmesine yol açtı. Kuvvetlenen bu güçler, ilk fırsatta millî kalkınma yolunu bırakıp yabancı sermayeye sığındılar. Böylece, Cumhuriyet'in ilk yıllarında sınırlı olanaklarla hayata geçirilmeye çalışılan devletçi millî kalkınma özelemlerinden Amerikan tipi kalkınma modeline geçilmiş oldu (Avcıoğlu, 1998b: 1099). Devletçilik ise özel teşebbüsün girmediği alanlarda yer alarak kapitalizmi güçlendirdi (Avcıoğlu, 1964a:3). Burjuvazinin devrimci ve komprador (işbirlikçi) kesimleri feodal yapıları tasfiye edemediği gibi, köylü kesimlerinin de tepkisini üzerlerine çektiler. Savaş sonrası daha da zenginleşmiş olarak ortaya çıkan burjuvazi iktidar üzerinde ağırlığını kurmak istedi. Komprador burjuvazinin büyük toprak sahipleri ile arasında kurulan ittifak sayesinde Demokrat Parti çatısı altında iktidarı ele geçirmiş, Cumhuriyet Devrimi'nin ilk yıllarında aradığını bulamayan başta köylü olmak üzere halkın büyük bir kısmı da DP'yi desteklemişti (Ulus, 2015: 44). Halkın büyük çoğunluğunun DP'yi tercih etmesinde en önemli etken köylü sınıfını devrimin düşmanı olarak görüp, eşrafla yakın ilişki kurulmuş olmasıydı (Selçuk, 1965: 3-4).

Avcıoğlu, Türkiye'nin gelişmiş Batılı kapitalist toplumlar karşısında tarihsel açıdan geri kalmışlığının nedenlerini ortaya koyduktan sonra, emperyalizmin baskısı altında az gelişmiş ülkelere özgü millî kalkınma modelini savunmaya çalışır. O'na göre, Türkiye'nin kalkınma sorununun temelinde ülkenin iktisadi açıdan az gelişmişliği yatmaktadır. Sosyal adalet, eğitim, demokrasi şeklindeki toplumsal sorunların çözümü ise bu kalkınma sorununun çözümüne bağlıydı. Türkiye iktisadi

hayatında özel teşebbüs ile devlet teşebbüsünü bir arada yaşatan karma sistem olmalıydı, ancak ağırlıklı olarak şuurulu devlet müdahalesi esas alınmalıydı (Şener, 2016: 83). *Yön* hareketine göre, 1930'ların devletçi uygulamaları halktan kopuk olduğu için zamanla yozlaşmıştı. Dolayısıyla, *Yön* hareketinin devletçiliği halkçılık ilkesiyle birlikte uygulanan emekten yana bir devletçilik anlayışına (2016:84) dayanıyordu.

Avcıoğlu farklı kalkınma modellerini birbiriyle kıyaslayıp Türkiye için geçerli olan en uygun modeli şu şekilde göstermeye çalışır. Komünist kalkınma yolu, proletarya hegemonyası temeline oturmaktadır. Amerikan tipi kalkınma, tutucular koalisyonu dediğimiz sınıflara yaslanmaktadır. Millî devrimci kalkınma yolu ise, tutucular koalisyonu dışındaki geniş bir kitle hareketine dayanmaktadır. Bu kalkınma yolu proletarya hegemonyası olmadığı için birinci yoldan, tutucular koalisyonuna karşı bulunduğu için de ikinci yoldan ayrılmaktadır. Avcıoğlu'nun önerdiği kalkınma yolu, emperyalizme karşı milletçe girişilen mücadeleden sonra elde edilen siyasî bağımsızlığın, ekonomik bağımsızlıkla gerçek bir bağımsızlık haline getirebilmesi için izlenmesi zorunlu bir yol olarak belirlemektedir. O'na göre, bu model ana çizgileriyle şöyle özetlenebilir: (a) Kamu sektörü, ekonomide daimî bir yere sahiptir. (b) Stratejik nitelikte belli üretim kolları devletin elindedir. (c) Birinci ve ikinci şıklar sonucu, tekelci karakterdeki yerli ve yabancı sermayenin faaliyet alanı daraltılmalıdır. (d) Feodal yapıları tasfiye edecek köklü bir toplumsal reform zorunludur. (e) Temel sanayilerin kurulmasına öncelik veren ve esas itibarıyla kamu sektörüne dayanan planlı sanayiyle kalkınma sağlanmalıdır. (f) Kaynakların hem malî, hem de fizikî planlamasını öngören kapsamlı ve gerçekleştirilmesi zorunludur (1998b: 1091-92).

Avcıoğlu, hızlı bir "kalkınma" ve ardından "demokratik sosyalizmin" Türkiye için gerekli ve hattâ zorunlu olmasının nedenlerini şöyle ifade ediyordu: Batı'da, işçi ücretleri düşük tutulmasına karşın kapitalist yoldan gelişme çok yavaş ilerlemektedir. Az gelişmiş ülkelerde Batı ile arasında olan bu gelişmişlik farkını kapatmak için yüksek oranda bir kalkınma sağlamalıdır. Bunu kapitalist yoldan kalkınmayla sağlamak mümkün değildir. Az gelişmiş ülkelerde tasarruf hacminin gerçekleşmesi ücretlerin düşük tutulup, çalışan kesimlerden vergilerin artırılmasına, yerli sanayicilerin yüksek fiyatlı mamullerinin tüketici aleyhine korunmasına bağlıdır. Bu koşullar altında emeğiyle çalışan kesimlerin milli refahtan pay almaları mümkün değildir. Bu koşullar altında sosyalizm sosyal adalet içinde tek yol olarak ortaya çıkmaktadır (Avcıoğlu, 1962a: 3). O'na göre, içinde bulunduğumuz iktisadi sistem aracılığıyla sosyal adaletin sağlanması mümkün değildir. Sermaye birikimini düşük düzeyde bulunduğu bir toplumda gelişmenin özel teşebbüse

dayandırılmasının anlamı düşük ücret, yüksek kâr, çok sayıda milyoner ve enflasyon (1962c:3) anlamına gelmektedir.

Avcıoğlu, sosyalistler için idealler aynı olmakla birlikte uygulamadaki farklılıkları şu şekilde ifade ediyordu: (a) Doğu sosyalizmi (SSCB) totaliter bir idare altında yürütülmektedir. (b) Batı sosyalizmi feodal yapıları tasfiye etmiş, sermaye birikimini sağlamış, çalışanlar örgütlü güçler haline gelmiş, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşılmıştır; bu koşullar altında sosyalist bir düzenin hayata geçirilmesi zor değildir. (c) Az gelişmiş ülkelerde köklü reformlar aracılığıyla feodal yapıları tasfiye etmek, yeni insan tipini yaratmak hızlı bir kalkınmanın gerçekleşmesiyle mümkün olabilir. Sosyalizm bu koşullar altında bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır (Avcıoğlu, 1962d: 3).

Avcıoğlu, sosyalizmin uygulanmasındaki çeşitliliğin nedenlerini kapitalizmin tarihsel açıdan gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıklardan kaynaklandığını kabul etmesine rağmen, sınıf mücadelesini esas alan bir devrimi ön gördüğü gerekçesiyle komünizme karşı mesafeli durmaktadır. O'na göre, sınıf mücadelesinin olmadığını söylemek egemen sınıfların sözcülüğünü yapmak (Şener, 2016: 90) anlamına gelir. Ancak, Avcıoğlu Batı'da olduğu biçimiyle sınıf savaşımına dayalı politikaların az gelişmiş toplumlarda hayata geçirilmesini reddediyordu: "...işçi-burjuva çatışması değil, (...) emperyalizme karşı milletçe mücadele (1966a:3). Görüldüğü üzere, Avcıoğlu sınıf mücadelesini kabul ediyor, ancak emperyalizmin baskısı altındaki az gelişmiş ülkelerde sosyalizmin sınıf mücadelesi sonucunda kurulabileceğini reddediyordu. O'na göre, barış içinde sınıfsız toplum ülküsüne doğru yol almak, sosyalizme yönelmiş kapitalist olmayan gelişme yolunu seçerek (Avcıoğlu'ndan aktaran Şener, 2016: 91) mümkün olabilirdi. Benzer şekilde Ş. Aydemir de Batılı memleketlerin düştüğü sınıf kargaşasına ve devrimler çıkmazına düşmemek için kendi yapısında milliyetçi sosyal bir devlete yer verilmesinin gerekliliğine inanıyordu. O'na göre, az gelişmiş ülke sosyalizmi, Avrupa'daki sınıf çelişkilerini önleme çabasıdır. Az gelişmiş ülkelerde sınıf mücadelesi, sınıf önderliği, sınıf diktatörlüğünden ziyade, aydın bir fikir hareketi etrafında sosyal adalet ilkeleri ve sosyal mücadeleyi benimsemiş tüm aktif tabakaları bu hareket etrafında toplamalıydı (Aydemir, 1962: 37).

Avcıoğlu'na göre, demokrasi sosyalizmin ikiz kardeşiydi, dolayısıyla örgütlenme özgürlüğü elde edildiği sürece sosyalizm demokratik yollardan da iktidar olabilirdi. Ancak, 1964 sonrasında mevcut demokratik düzenin burjuva niteliğine vurgu yapıldığı ölçüde sosyalizm hedeflerinin ertelenmesine ve "milli cephe"nin öne çıkarılmasına yol açacaktır (Şener, 2016: 88). Burada geçen "milli

cephe” ifadesiyle ülkedeki tüm ilerici güçlerin ortak iktidarı amaçlanmaktadır.

Yön hareketi, 1965’ten itibaren, demokratik devrim stratejisini benimseyerek öncülük konusuna netlik kazandırır. Kuşkusuz, sosyalizm işçi sınıfının öncülüğünde kurulacaktır. Ancak, Türkiye sosyalizme geçmeden önce bir ara aşama yaşamalıdır. Bunun için de tüm halk güçlerinin yer aldığı “milli cephe” etrafında bir araya gelmelidir. Böylece, işçi sınıfı ancak bu aşamada yeterli güce ve bilince sahip olacak ve sosyalist devrime öncülük edecek duruma gelecektir (Avcıoğlu’ndan aktaran Şener, 2015: 95). Toprak reformu ve eğitim seferberliği sayesinde ağa, tefeci, aracı tüccar hâkimiyetinden kurtulacak olan köylülük de işçi sınıfının yanında yer alacaktır. Avcıoğlu’na göre, geçiş evresinde özgür bir köylü ve güçlü bir işçi sınıfını yaratacak olan halkçı politikalar sosyalizme geçiş için gerekli maddi koşulları da yaratacaktır (1965b: 6-9). *Yön* hareketine göre, ara tabakalar” dikkate alınmadan devrimci bir siyaset üretilemez. Asker-sivil aydın zümre olarak da anılan ara tabakaların önemi, tarihsel konumunun yanı sıra, diğer toplumsal sınıfların görece güçsüzlüğünden de kaynaklanıyor (Şener, 2015: 95) olmasıdır.

Yön hareketine göre, kapitalist olmayan yoldan kalkınma düşüncesi kabul edildiğinde Sovyetler Birliği’nden de destek sağlanabilirdi (Yön, 1965c: 3). Kapitalist yoldan kalkınmak mümkün olmadığı için halktan yana, milliyetçi, devrimci ve devletçi bir kalkınma yolu izlenmesi gerekiyordu. Avcıoğlu’na göre, Milliyetçi Devrimci Kalkınma Modelinin özellikleri üç bölümde incelenebilir. (1) Modelin Ön Koşulları: Gelişmiş kapitalist ülkelerle olan yeni sömürgecilik tipi bağımlı ilişkilere ve sermaye egemenliğine, bunların ülke içindeki temellerini kaldıracak biçimde son verilmesi. Bu tutucu güçler koalisyonunun politik ve ekonomik egemenliğinin son bulması. (2) Modelin Kuramsal Özellikleri: Milliyetçi Devrimci Kalkınma yolu, tarımda büyük kooperatif çiftliklere dayanması. (3) Kalkınma Stratejisi: Sermaye birikiminde çok yüksek oranlara erişilmesi, temel yatırım mallarına dayanan sanayiye öncelik tanınması (1998b:1172-73).

Sosyalist devrim öncesinde feodal ilişkilerin tasfiye edilmesi gerektiği yönündeki bir ilk aşamanın zorunluluğuna inanan MDD savunucularını, kapitalist olmayan yoldan kalkınmayı en önemli ilke olarak gören ve bunun için de planlı ekonomiyi savunun *Yön* hareketine yakınlaştırmıştı. Stratejik alanda bu yakınlığı pekiştirecek bir başka nokta ise, sosyalist devrim öncesindeki ilk aşamada işçi sınıfının öncülüğü gerekli olamadığından egemen sınıfların dışında kalan tüm toplumsal kesimlerin “anti-emperyalist”, “anti-feodal” temelde birleşebileceği düşüncesinin kabul görmesiydi. Bunun için de işçi sınıfının öncülüğünü esas alan sosyalist devrim söyleminden mümkün olduğunca uzak durulmalıydı. Sosyalist bir

söylem bağımlı sınıfları egemen sınıflar karşısında parçalayabilirdi. Ne var ki, Yön hareketinin devrimde esas güç olarak orduyu ima edecek şekilde “zinde kuvvetler” temasını ön plana çıkarması ile MDD hareketinin işçi sınıfını öne çıkarıp sosyalist devrime ilişkin yaptığı vurgunun daha da belirginleşmesi, bu siyasi hareketler arasındaki düşünsel yakınlığı ortadan kaldıracaktır. TİP ise, anti-emperyalist bir mücadelenin sosyalist bir devrimden bağımsız bir şekilde ele alınamayacağını ileri sürüp, Türkiye’de feodal üretim ilişkilerinin yaygın olmakla birlikte hâkim üretim tarzının kapitalizm olduğu noktasında ısrar ederek işçi sınıfının öncülüğünde doğrudan sosyalist devrimin gerçekleşebileceğini savunuyordu.

Hukuki Sınırlamalar

TİP (Türkiye İşçi Partisi), Kemalist asker-sivil bürokrasi tarafından kapatılan DP’nin (Demokrat Parti) yerini almaya çalışan muhafazakâr ve liberal çevreler arasındaki mücadele esnasında ortaya çıktı. TİP, Şubat 1961’de İstanbul’da işçi sınıfından gelen deneyimli bir grup sendikacı tarafından kuruldu (Aybar, 2014:135). O dönemin tek işçi konfederasyonu olan Türk İş’in sol kanadını oluşturan kurucuların amacı, sendikal örgütlenmeyi sağlamak, çalışanlar açısından işçi mevzuatında birtakım değişiklikler yapmak ve grev ile toplu sözleşme hakkını elde etmek idi. Tüm bu taleplerin siyasal düzeyde çözüme kavuşturulması için ortak harekete geçilmesi gerektiğini düşündüler.

1962 Şubatı’nda başlayarak, sosyalistleşme sürecine giren TİP’in, iki yıl sonra toplanan I. Büyük Kongresi’nde kabul edilen yeni programı, parti kapatılıncaya kadar yer yer bazı değişikliklere uğrasa da olduğu gibi kalacaktır. TİP’in ne ölçüde sol bir parti olduğuna karar vermeden önce onun politik mücadeledeki etkinliğini sınırlayan anayasal zorunlulukların neler olduğunun anlaşılması konumuz açısından önemli bir yer tutmaktadır. TİP, 1961 Anayasası’nın siyasi partiler kanunu uyarınca uymak zorunda olduğu bazı maddeler mevcuttu. Anayasa’nın 11. maddesi uyarınca hak ve özgürlüklerin hiçbirinin ülkenin bütünlüğünün veya dil, ırk, sınıf ve din veya mezhep ayrımına dayanarak Cumhuriyeti ortadan kaldırmaya yönelik kullanılmayacağını; 53. maddesinde siyasi partileri, demokratik hayatın vazgeçilmez unsuru olarak ele almakta, ancak 56. maddede ise demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesiyle ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne uyulmasını zorunlu görmekteydi. Ayrıca, emekçi sınıfların partisi olması amacıyla kurulan TİP, 1965 yılında çıkarılan siyasi partiler kanununa da uymak zorundaydı. Söz konusu kanunun 106. maddesi uyarınca Komünist, Faşist ve Nasyonal Sosyalist partilerin kurulamayacağı, 87. ve 88. maddelerde ise, ülke bütünlüğünü ve devletin teklifini bozucu unsurlara izin

verilemeyeceği belirtilmişti. Siyasi partiler kanunu uyarınca Anayasa’da belirlene maddelerin TİP’in siyasi mücadelesine sınırlamalar getirdiği ortadaydı. Bu sınırlamalar, sonraki süreçte kurulacak çeşitli parti liderleri tarafından TİP aleyhine kullanılacaktır. Örneğin, 1965 genel seçimler öncesinde AP (Adalet Partisi) liderinin¹ verdiği demeçte sınıf mücadelesine izin vermeyeceğini ve bunu yaratmak isteyen “sapık düşünceli gruplara” karşı birleşmenin zamanın geldiğini (Ahmad, 2015: 197) vurgulayarak yakın gelecekte izlenecek iç politikanın nasıl bir şekil alacağını ipuçlarını vermekteydi. Yeni yasal düzenlemeler dikkate alındığında, sınıf mücadelesini esas alan örgütlü sosyalist mücadelenin TİP çatısı altında yürütülmesi son derece zordu.

TİP ve Kemalizm

Yeni anayasal düzenlemelerin dışında TİP’in politik tutumunu belirleyen bir diğer önemli faktör de “Kemalizm” olmuştur. Kemalizm’in milliyetçi ve anti-emperyalist (en azından bu şekilde yorumlanıyordu) mirasının TİP programına yansması kaçınılmazdı. Kemalizm’in anti-emperyalist yönü ön plana çıkarılmakta ve milliyetçilik önemli rol oynamaktaydı. TİP, 1964 tarihli parti programının ilk sayfalarında Mustafa Kemal’in 1921 tarihli söylemiş olduğu, “milletçe bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı milletçe mücadele etmemiz gerek[tiği]” (Özdemir, 1995: 221) yönündeki sözlerine yer verilmişti. TİP’e göre siyasal açıdan ulusal Kurtuluş Savaşı gerçekleşmişse de ekonomik açıdan ikinci bir kurtuluş savaşının verilmesi gerekiyordu.

Bağımsızlık ve anti-emperyalist söylemi dönemin hâkim politik ikliminde Sol’un tüm farklı kesimleri arasında genel kabul gören bir şiarıydı. TİP de bu politik vurgunun dışında kalamazdı. Nitekim kalamadı da. TİP bu şiarı Kemalizm ve ulusçulukla ilişkilendirerek bağımsız bir dış politikanın nasıl olması gerektiği üzerinden hareketle farklı bir politik söylem geliştirdi. TİP bu politikayı: “...sömürgeciliğe karşı ilk mücadeleyi yapmış olmanın şeref[den]...” (2017: 616) hareketle “Atatürk dönemini” örnek göstererek Türkiye özelinde hayata geçirmeye çalıştı. Ayrıca TİP, NATO’dan çıkmayı savunup, ABD üsleri nedeniyle vatan toprağının bir bölümünün “Amerikan işgali altında” olduğunu söyleyip, bağımsız dış politikanın önemini vurgulayarak dönemin politikalarıyla uyumlu söylemler de geliştirdi.

TİP, 1963’te yayınlanan bir broşürde, gerçek milliyetçiliği, Türk ulusunun

¹ Süleyman Demirel

içte ve dışta sömürülmesini önlemek olarak tanımlıyordu. Ulusu tüm yurttaşları içine alan ve onlara toplumdan olmaya hak kazandıkları payı veren ve kendi yeteneklerini en verimli şekilde kullanma imkânlarını hazırlayan davranış TİP'e göre en verimli olan davranıştı. TİP parti programında aynı görüşleri yineleyecekti: "Kişiliğini Milli Kurtuluş savaşında bulmuş olan Türk milliyetçiliği, halkçılıktan ayrı düşünülmemeliydi. Türk Devleti'ne yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk idi.

TİP'e göre milliyetçilik ister siyasal ister ekonomik olsun her türlü yabancı boyunduruğuna karşı olmaktı. TİP'e göre, Türkiye sömürge bir ülke değildi, ama ekonomik ve askerî açıdan dışa bağımlıydı. Bu çerçevede değerlendirildiğinde TİP'in bağımsızlık vurgusunun önemi ifadesini Kemalist köklerde bulan milliyetçilik dolayısıyla anlam kazanıyordu. TİP, Türkiye'yi Batı emperyalizmine karşı ilk bağımsızlık mücadelesini kazanmış bir ülke olarak tanımlıyordu. Kurtuluş Savaşı'ndan zaferle çıkmış olan Kemalist milliyetçiler Batı emperyalizmi karşısında bir savaş bayrağı olmuşlardı. Böylesi bir ulusçuluk "anti-emperyalist" ve "anti-kapitalist" bir nitelik taşıyacaktı. Dolayısıyla, TİP'e göre, sosyalizm ile ulusal bağımsızlık birlikte yürütülmesi gereken bir mücadeleydi. NATO'ya, CENTO'ya, ortak pazara, yabancı sermayeye özellikle de ABD'ye karşı olmak, planlı ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, Türkiye'nin sosyalizme yönelişi için gerekliydi. TİP'in halkçılık ve devletçilik anlayışında da Atatürkçülüğün temelini oluşturan altı (6) okun etkisi vardı. Ekonomik açıdan duruma bakıldığında kapitalist olmayan bir kalkınma modelinin benimsendiği, devletçilik temelinde planlı ekonomi ve emekten yana olma gibi ideallerle öne çıkmaktaydı. Marksizm'i, ülkenin özel koşullarıyla ele alan ulusal bağımsızlığı savunan bir anlayışla öne çıkması partinin 22. maddesinde vurgulanmıştı.

Aybar anayasal zeminde düzene bağlı kalınması hususunda ısrarlıydı. Bunu şöyle ifade ediyordu: "Bizi zorla iktidara gelmek isteyen bir parti olarak görmek isterler. ...yer altı çalışmalarına girişelim ve efendiler kolayca hakkımızdan gelsinler. Hayır, biz anayasacıyız, oyuna gelmeyiz" (2017: 616). Böylece, Aybar, sadece düzenin olası tüm provokasyonlarına karşı değil, aynı zamanda radikal sol sızmalara karşı da ihtiyatlı bir duruşu sergiliyordu. Ayrıca parti tüzüğü'nün 2. maddesinde anayasaya uygun hareket edilmesi yönünde vurgu da yapılmıştı. Dolayısıyla, rejim ve anayasaya saygı oldukça önemli bir yere sahipti.

TİP, her zaman sosyalist Enternasyonal'le arasındaki politik mesafeyi korudu. Diğer partilerin dış politikasını eleştirirken, kendisi siyasal söyleminde ne Çin ne Sovyetler ne de Amerika söylemini kullandı. Esas olan şey Türkiye'nin

kendine özgü koşullarına uygun hareket etmesiydi. TİP, farklı ülkelerde sürmekte olan sosyalist hareketleri bütün insanlığın ortak mirası olarak görüyor; ancak bu mirası her toplumun kendine özgü tarihsel koşullarına uygun olarak değerlendirmesi gerektiğini ileri sürüyordu.

Doğrudan Sosyalizm Tartışması

Sosyalist aydınların desteğini alan M. A. Aybar genel başkanlığa seçilmesiyle birlikte parti, işçi haklarının savunulmasıyla kendini sınırlayan bir hareketin ötesinde Marksist anlamda sosyalist çizgiye oturdu. 1964'teki 1. Kongre'de benimsediği program ve tüzük bu politik yönelimi daha da pekiştirdi. Yeni program partiyi 'işçi sınıfının tarihi, bilime dayanan demokratik öncülüğü etrafında (...) emeğiyle yaşayan bütün yurttaşların temsilcisi (Bora, 2017: 615) olarak konumlandırdı. Dikkat edildiği üzere *Yön*'den farklı olarak politik özne angajmanının milli burjuvazi veya zinde kuvvet olmayıp, işçi sınıfı olmasıydı. Ancak, TİP'in kendi içinde de bazı ayrımlar söz konusuydu. Boran, işçileri ve köylüleri temel sınıf olarak tanımlayıp işçi sınıfının politik öncülüğünü Marksist-Leninist çizgide muhafaza eden bir hassasiyetle savunurken; Aybar, politik özne tanımını ezilmiş halk genişliğinde tutarak (2017: 615) yapmaktaydı.

Yön'ün sosyal adalet ilkeleri temelinde kamu yararını esas alan politik arayışları ile TİP'in sosyalist mücadelesi arasında bazı noktalarda benzerlikler yok değildi. *Yön*, azami kalkınmaya büyük önem vermekte, bunun için de ağırlığı tarımdan sanayiye kaydırmayı savunuyordu. Dahası, mülkiyet hakkına kamu yararı ölçüsünce güvence verileceği söylenip, büyük üretim araçlarının kamulaştırılacağı vurgulanmıştı. *Yön*, emekten yana yeni bir devletçilik düşüncesiyle, TİP'in politik çizgisiyle benzerlikler gösteriyordu. Ancak, 1965'ten itibaren, sosyalizme yapılan vurgu arttığı ölçüde MDD ve *Yön* ile TİP arasındaki ideolojik mesafe açılacaktı.

Parti yönetim kadrolarının sınıfsal mevkii meselesi, TİP içindeki ilk büyük ayrışmanın konusu oldu. 1964'te kabul edilen yeni tüzüğün 53. maddesi, "kafa işçileri-kol işçileri" ayrımını getirerek, işçilerin ve aydınların yönetimde eşit sayıda temsilini öngörüyordu. Karar alma ve sorumluluk üstlenme süreçlerinde işçiler ile aydınlar arasındaki eşitsizliği gidermeye yönelik bu pozitif ayrımcılık şöyle ifade edilmişti: "Emekçilerin söz söylemeyle, karar vermeyle, yönetmeyle "ilgili ürkeklikleri, acemilikleri, ancak yetkilendirerek, görev üstlendirerek, deneyim içinde kırılabilir. Bu, onları "eğitmekten" daha geçerli ve daha az velayetçi bir yoldu" (2017: 617). B. Boran da bu uygulamanın yararlı olduğunu düşünenler arasında yer alırken, Fethi Naci'nin başını çektiği bir grup aydın Parti'den ayrıldı.

Bu tartışmalar gelecekte yaşanacak derin ideolojik ayrışmaların habercisiydi.

1964’de parti üyeleri arasında vuku bulan siyasi çatışmalar tam anlamıyla bitmiş değildi. Mevcut tartışmalara başka tartışmalar da eklendi. 20-24 Kasım 1966 tarihinde Malatya’da toplanan II. Kongre’de Milli Demokratik Devrim ve Sosyalist Devrim tartışmaları parti içinde de devam etti. Söz konusu olan bu tartışmalar özünde sosyalizmin devrimle mi, yoksa reformla mı olacağı şeklinde ortaya çıkmıştı. *Yön* grubu devrim stratejisini şöyle ifade ediyordu: Demokratik devrimden sonra ortaya çıkacak özgürlük ortamında işçiler, daha doğrusu tüm emekçiler kolay bir şekilde örgütlenebilecek ve böylelikle sosyalizme gidecek yol açılacaktı (Ulus, 2015: 141). B. Boran, *Yön* grubunun ordu içindeki cuntacılarla temas halinde olduğunu ve *Yön* dergisinin sayfalarında demokratik devrim hareketinin öncüsünün “zinde kuvvetler” olabileceğinin ima edildiği dönemde, görüşünü “Sosyalizme Giden Kestirme Yol Yoktur” başlıklı yazısıyla açık bir biçimde ortaya koydu: “Halka dayanan bir iktidar, halkın, memleketin idaresinde, reformların tasarlanma ve uygulanmasında, toplum yapısının her kesiminde aktif bir rol oynadığı iktidar şeklidir. O, askerî yönetimlerin genellikle geçici olduğunu, sadece güce dayanarak yönetmenin ve sorunları çözenin imkânsız” (1963:3) olduğunu vurguladı.

Yön hareketinin dışında TİP’in sosyalizm mücadelesine muhalif olan diğer bir sol hareket ise MDD idi. Bu hareket temel siyasi görüşlerini şöyle özetliyordu. Birincisi, Türkiye kapitalizmin fazla gelişmediği, feodal ve yarı-feodal ilişkilerin hâkim olduğu bir ülkeydi. İkincisi, Türkiye’nin geri kalmasının nedeni burjuva demokratik devrimini henüz tamamlamamıştı. Üçüncüsü, Türkiye’nin dışa bağımlı ekonomisi onun kalkınmasının karşısında büyük bir engel oluşturuyordu. Dördüncüsü, güçlü ulusal burjuvazinin ve bilinçli işçi sınıfının bulunmadığı bir ülkede sadece işçi sınıfına dayalı bir sosyalist devrim stratejisini hayata geçirmek mümkün değildi. Türkiye somutunda sosyalist devrim mücadelesinin başarıya ulaşması için yarıda kalmış burjuva devriminin tamamlanması bir zorunluluktur. Bunun için de toplumun tüm ileri güçlerini içine alacak şekilde örgütleyip “geniş cephe” stratejisini hayata geçirmek gerekiyordu. Sosyalist devrim ise daha sonraki bir aşamayıydı. MDD hareketine göre TİP, az gelişmiş, yarı-feodal, yarı-sömürge bir ülke olan Türkiye’nin biçimsel demokrasisine sanki gelişmiş bir Batı demokrasisi gibi bakıyor, millî demokratik devrim aşamasını kat etmesi gereken bir ülkede sosyalizmden söz etmekle, mevcut rejimi meşrulaştırmaya hizmet ediyordu. TİP ise MDD’cilerin çizgisinden tamamıyla farklı bir politik zeminde konumlanarak Türkiye’nin kapitalistleşmiş bir ülke olduğu noktasından hareketle doğrudan sosyalizme geçilebileceğini ileri sürüyordu.

Aybar'a göre, Milli Kurtuluş mücadelesi anti-emperyalist bir karakter taşımaktaydı. Anti-emperyalist mücadelenin başarıya ulaşması, emperyalizmin yurt içindeki ortaklarına da karşı mücadele verilmesiyle başarıya ulaşabilirdi. Milli mücadele yıllarında askeri açıdan kazanılan zaferle “emperyalizme” ve de “kapitalizme” karşı büyük bir zafer elde edilmişti. Aybar, emperyalizme karşı yürütülecek savaşı sosyalist mücadeleden ayırt etmenin mümkün olmadığı kanısındaydı. Dolayısıyla, Milli Kurtuluş mücadelesi ancak sosyalizm bayrağı altında tam anlamıyla zafere ulaşabilirdi. MDD'nin savunduğu biçimiyle milli cepheyi geniş ölçüde tutmanın sosyalist bir devrimin ihmal edilmesi anlamına gelecekti. O'na göre, Türkiye'de güçlü ulusal burjuvazi yoktu. Dolayısıyla, geniş cephele bir mücadelenin başarıya ulaşması sonrasında iktidarın tekrar emperyalizmin egemenliği altına girmesi kaçınılmazdı. Sosyalist zafer için mücadele emperyalizme ve kapitalizme karşı aynı anda verilmeliydi. Milli Kurtuluş savaşıyla birlikte politik bağımsızlık elde edilmişti; şimdiki amaç ise ekonomik bağımsızlığı kazanmak olmalıydı.

TİP'in II. Büyük Kongresi'nde MDD'ci kanadın tam anlamıyla tasfiye edilmesiyle sonuçlandı. Bu Kongre'de alınan diğer önemli kararlar arasında Türkiye'nin tam bağımsızlığının önemini yanı sıra Atatürk'ün Milli Kurtuluş dönemindeki bağımsız dış politikasına geri dönülmesi gerekliliğine vurgu yapıldı. Malatya Kongresi bildirisi, “maddi ve manevi alanda sömürülen Doğu'nun meselelerini” özel bir başlık olarak vurgulamıştı. 1967'den sonra düzenlenen Doğu mitingleri, TİP'in politikaları amaçladığı hedeflerden çok, Kürt politik uyanışının kitleselleşmesine yarayan bir çığır açtı. 1968'deki 3. Kongre'de “Kürtçe ve Arapça konuşan vatandaşlara” yönelik ayrımcılıktan bahsedilerek, Kürt meselesinin tanınmasında bir adım daha atıldı. 1970'teki 4. Kongre'de son adım atılarak, “Türkiye'nin doğusunda Kürt halkının yaşadığı” ve “baskı, terör ve asimilasyona” tabi olduğu (Bora, 2017: 620) kayda geçirilecekti.

Aybar'ın etkisinde kaldığı dönemin diğer bir tartışması ise ATÜT (Asya Tarzı Üretim Tarzı) idi. Aybar etkisi altında kaldığı bu düşünceden hareketle yola çıkarak Türkiye'de sınıf çatışmasının devlet ile halk arasındaki özgürlük problemiyle kıyaslandığında ikincil derecede önemli olduğu görüşünü öne sürüyordu. O'na göre, bu durum Osmanlı tarihinden, Osmanlı devlet ve toplum yapısından kaynaklanıyordu. Osmanlı Devleti ceberut bir devletti ve Türkiye Cumhuriyeti de geçmişinden bu özelliği miras almıştı (Ulus, 2015:169). Aybar'ın yaptığı bu değerlendirmeler diğer devrimci gruplardan oldukça farklıydı. Aybar, sosyalizmin Türkiye'ye özgü tarihsel koşulları içindeki uygulanışına ve bu uygulamanın teoride değerlendirilmesinden meydana gelen eylem sistemine Türkiye'ye özgü sosyalizm

adını veriyordu. Aybar, Osmanlı'dan bu yana ceberut devlet geleneğini yaşayan Türkiye'de tarihsel koşulların ağır bastığı ve sınıf sorunundan daha önce geldiğini ve bu nedenle de "özgürlük" sorununun temel çelişki olduğu düşüncesindeydi.

ATÜT sorunu Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısına ilişkin tarihsel bir tartışmanın ötesinde, sınıflar mücadelesinin oluşturduğu yeni ittifakların sosyalist bir devrimin gerçekleştirilmesi sürecinde stratejik açıdan politik sonuçları olan bir tartışmaydı. ATÜT'ü savunan sosyalistler Osmanlı'nın toplumsal yapısına ilişkin yapılan tespitlerden hareketle Türkiye'nin güncel yapısını ve dolayısıyla sosyalist devrim olanaklarını belirlemeyi amaçlıyorlardı. Zira, Türkiye feodal bir toplum değil ise, anti-feodal bir devrim yapmanın da gereği ortadan kalkacak, egemen sınıflar ve sömürülen sınıflar ile sömürü ilişkileri de buna göre farklı yorumlanacaktı. ATÜT'çüler, daha doğrusu bu tartışmalardan etkilenenler ve Aybar gibi ATÜT kavramını kullanmayan ama benzer olgulara işaret eden sosyalistler, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkelerinden farklı bir toplumsal yapıya sahip olduğunu ileri sürüyorlardı. Despotik Osmanlı Devleti'nde, devlet sınıfları eliyle egemenlik kurmuştu ve bürokrasi aracılığıyla halk sınıflarını sömürmüştü. Böylesi bir yapı içinde ordunun ve sivil bürokrasinin devrimci niteliği tartışmalı hale geliyor, hattâ iddia edilenin tam tersi bir durum ortaya çıkıyordu.

Aybar, Osmanlı toprak mülkiyeti üzerine yaptığı incelemelerde vardığı sonuç Osmanlı mülkiyet yapısının gelişmemiş olmasından ötürü devlet merkeziyetçi ve bürokratik yapıyı tesis emişti. Devletin gücü ve sömürüsü bürokrasi aracılığıyla gerçekleştirdiği vergilerle sağlanıyordu. Asker –sivil-memur devletle özdeşleşen bir çeşit sınıf halini almıştı (Aybar, 1968: 474, 488, 502). Aybar, Osmanlı devlet biçiminin uğradığı bazı değişikliklerle beraber Cumhuriyet rejimi altında da devam ettiğini ileri sürdü. Buna göre ordu, en eski ve köklü egemen sınıftı. Gücünü devletten alan ve kendini devletle özdeşleştiren bu kurum, Osmanlı'dan bugüne egemenliğini çeşitli biçimler altında sürdürmüştü. Osmanlı Devleti'nin Batı ülkeleri karşısında gücünü kaybetmesi, iktidarı reformlar yapmaya zorlamıştı. Fakat, ekonomi hâlâ devlet tarafından idare ediliyor veya yönlendiriliyordu. Bu durumda sanayileşme projelerini ya devlet yürütmüştü ya da devlet bazı kişilere ayrıcalıklar tanıyarak onları "kapıkulları" arasına almıştı. Devlet adına iş görüyor gibi gözükmesine rağmen aslında kendi yararına iş gören bir kapitalistler sınıfı yaratılmıştı (Ulus, 2015: 171). Cumhuriyet rejimi altında da aynı kapıkulları devletçilik yoluyla ekonomik, siyasi ve toplumsal egemenliklerini sürdürebiliyorlardı. Aybar aslında bürokrasinin, yükselen komprador kapitalist sınıf karşısında gücünü görece koruyabildiğini ve hem İttihat ve Terakki yönetimi altında, hem de bünyesinde Osmanlı devletçi sisteminin sürdürüldüğünü, hattâ geliştiğini

iddia ediyordu. Sonuç olarak Aybar'a göre, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Cumhuriyet'te de toplum "sömürenler" ve "sömürülenler" olarak iki gruba ayrılmıştı (Ulus, 2015: 172). Halk, Osmanlı tipi devlet yönetiminden dolayı 1950'de ağa-komprador ittifakını desteklemişti.

Fakat, Aybar mevcut durumda Amerikalılardan yararlanan bürokrasinin ağa ve komprador sınıfı ile koalisyon kurduğunu (Ünlü, 2002: 228-30) ileri sürüyordu. Aybar, bürokrasinin 19. yüzyıldan itibaren iki kanada ayrıldığı görüşündeydi: Bir kanat ekonomide liberalizmi ve kapitalizmi savunuyor; öteki kanat ise merkeziyetçiliği, otoriterliği ve devletçi ekonomiyi destekliyordu. Aybar mevcut durumda bu iki kesimi "Amerikancılar" ve "Atatürkçüler" olarak tanımlamıştı. Aybar'm "Amerikan bürokrat burjuvazisi" olarak adlandırdığı zümre büyük toprak ağaları ve komprador burjuvaziyle ittifak kurmuştu. Amerikancı bürokrasi ile ağa-komprador ortaklığı, ABD emperyalizmiyle olan ilişkilerden çıkar sağlamaktaydı. Bu nedenden ötürü bu çıkar grupları arasındaki çatışma son bulmuş ve hepsi egemen sınıfı oluşturmuştu. Dolayısıyla, Türkiye'de ana sınıf çatışmasının temel belirleyeni bu ittifak ile bütün emekçi sınıflar arasında (Ünlü, 2002: 169-70) olduğunu ileri sürüyordu.

Behice Boran aydınların işlevsel açıdan sosyalist hareketler içindeki konumu ve askeri darbelerin sosyalizme ulaşmadaki rolü konusunda geliştirdiği kuramsal çözümlenmeleriyle dönemin temel tartışmalarına dâhil oldu. Boran bürokrasi üzerine bazı yazılar kaleme aldı (Boran, 1969a: 4-5; 1969b: 5-6; 1969c: 6-7 ve burada temel olarak hem MDD ve *Yön* hareketlerinin bürokrasi üzerine geliştirdiği tezlerinin, hem de bunların tam karşısında gibi gözükten Aybar-Küçükömer tezlerinin yanlış olduğunu göstermeye çalıştı. Onların yanlışlıkları basit kuramsal bir hata olarak görülemezdi: Sosyalist strateji bu yanlış saptamalara göre yürütüldüğü için devrimci-sosyalist hareket açmaza düşer, başarılı olamazdı. Boran, birinci grup içinde bazı farklılıklar bulunsa da bunlar esas olarak sivil-asker yönetici grubun Türkiye tarihinde ilerici bir rol oynadığını ve bunların gençlerle, aydınlarla beraber devrimci harekete öncülük edebileceğini (Ulus, 2015: 191) iddia ediyordu.

Boran'a göre, *Yön* hareketi bu konuda açıkltı: Devrimin ilk aşamasını yürütmekte esas olarak asker önemliydi, hattâ sosyalizmi bile bu kesim aracılığıyla gerçekleştirecekti. MDD hareketi ise yarıda kalmış burjuva devrimini tamamlanması için "geniş cephe" stratejisini savunuyordu. Mehmet Ali Aybar ve İdris Küçükömer ise bu görüşün karşısında yer alıyordu. Aslında bu ikisinin görüşleri ve çıkardıkları siyasal sonuçları açısından farklı olduğunu kaydeden Boran, temel görüşlerinde birleştiklerini vurguluyordu: Onlara göre Türkiye'de

“bürokratlar” veya devleti yöneten grup bir sosyal “sınıf” niteliğindedir. Osmanlı İmparatorluğu düzeninde yetkilerini padişah’tan alan yönetici-asker kesim, artıdeğere sahip çıkmıştı. Daha sonra Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde de devlet otoritesini kullanarak üretim sürecinde üstlendiği kontrol ve düzenleme rolüyle fiilen üretim araçlarına sahip duruma gelmişti. Bunun için de bir “sınıf” niteliği kazanmışlardı (Ulus, 2015:191).

Boran’a göre, Aybar ve Küçükömer “bürokrasi veya yönetici grubun devrimci, ilerici, antiemperyalist olmadığı görüşünde birleşiyorlardı. İkisi de bürokrasinin “sınıf” olma niteliğinin Osmanlı’dan bu yana değişmemiş olduğu görüşündeydi (Ulus, 2015: 192). Küçükömer, sivil-asker yönetici sınıfı, toprak ağaları ile komprador burjuvaziyle aynı safta görmekteydi. Fakat, bürokratlar kendilerini halk yığınlarıyla özdeş görmeye başlarsa onlara karşı olmaktan çıkabilir ve Osmanlı bürokrasisinin tarihsel niteliği değişebilirdi. Aybar ise, bürokratları toprak ağaları ve komprador burjuvaziyle aynı safta görmekle kalmayıp, Türkiye’nin temel çelişkisinin bürokrat-ağa-komprador üçlüsü ile emekçi sınıflar arasında olduğunu iddia ediyordu. Bürokrasi tekrar iktidarı ele geçirirse tepeden inme, ceberut tutumu sürdüreceği için emekçi halkın çıkarları bakımından “en tehlikeli sınıf” olduğu (Ulus, 2015: 192) kanısındaydı.

Boran, sosyalist fikirlerin işçilerden önce aydınlar arasında yayılabileceğini ve işçi sınıfını bilinçlendirme noktasında aydınların önemli roller üstlenebileceğini ifade etmişti. Buna göre aydınlar bir örgüt, bir parti içerisinde işçilerle beraber mücadele ettiği sürece düşüncesini benimsediği sınıfa organik olarak bağlanabilir, toplumsal ve sınıfsal işlev taşıyabilirdi. Dahası aydınlar bağımsız bir sınıf olmayıp, sosyal sınıflardan birine dayanarak bir rol üstlenebilirdi (Atılğan, 2010: 319). Boran, askeri darbeye iktidara gelecek bir ekibin kitlelerle aydınların kaynaşmasını sağlamayacağını, ekip halinde çalışma tecrübesinin eksik kalacağını ve dolayısıyla “halkın yararına reformların” uygulanmasında sorunlar olabileceğini (310: 322) öne sürüyordu.

Boran, sivil-asker aydın kesimlerin çelişik ve tutarsız bir tabaka olduğunu ileri sürüyor, sosyalistlerin “Biz bize benzeriz!” biçimindeki özgeci tutumlarına da karşı çıkıyordu. Boran, her toplumun tarihsel özelliklerinin kendine özgü yönleri olmakla beraber bütün toplumların temelde ortak niteliklerinin olduğunu hatırlatıyordu. O’na göre, bürokrasinin her yerde tutarsız ve çelişik tutumları vardı ve Türkiye’de de 1960’dan sonra bu iyice ortaya çıkmıştı (Ulus, 2015: 192). Boran’a göre, metodolojik ve tarihsel açıdan yapılan yanlışlığı, bürokrasi “tabakasının” Osmanlı’dan bu yana değişmediği, sosyal değişme sürecinin dışında kaldığı

yönündeki saptama oluşturunuyordu. O, “ilerici” ve “devrimci” sıfatların zamanla değiştiğini ve içinde bulunulan dönemin koşullarına göre belirlendiğini söylüyordu. Osmanlı ve Cumhuriyet aydınları-bürokratları Osmanlı İmparatorluğundaki üretim ilişkileri düzeninin yıkılıp yerine kapitalizmin gelişim koşullarını hazırlamış, dolayısıyla da tarihte ilerici rol oynamışlardı (Ulus, 2015: 193) Boran bu tabakanın iktisadi bağımsızlığı sağlayamadığı için eleştirilebileceğini, ama “tümüyle tutucu, toplumu geriletici” olduğunu, hiçbir “devrimci, ilerici” yanı bulunmadığının da söylenemeyeceği kanısındaydı.

Boran’a göre, asıl sorun, tabaka olarak asker-sivil kesimin Türkiye tarihinde devrimci, ilerici bir rolü bulunup bulunmadığını ortaya koymaktı. O’na göre Aybar biraz daha örtük olarak, Küçükömer ise daha açık bir biçimde bürokrasiye hiçbir ilerici nitelik tanımamaktı ve yürütülen tek yanlı tahliller nedeniyle yanlış sonuçlara varılmaktaydı:”...Türkiye’de eski feodal üretim ilişkileri düzeni büyük ölçüde tasfiye olunmuş, ancak kalıntılar halinde bazı bölgelerde süregeliyorsa, Türkiye’de kapitalist üretim ilişkileri hâkim duruma gelmiş ve küçümsenmeyecek bir işçi sınıfı gelişmişse, bu sonuçlar da o geçmişin beceriksiz, aksak “Batılılaşma”, kapitalizmi geliştirme çabaları[nın]” (Boran, 1969a: 4-6) bir ürünüydü.

Boran, bu bağlamda söz konusu kadronun, tarihin belli bir döneminde ilerici ve devrimci rol üstlendiğini düşünüyordu. Ne var ki, MDD’ciler veya Doğan Avcıoğlu’nun iddia ettiği gibi devrimciliğin “tarihsel göreliliğini” ve Türkiye’de “koşulların ve sınıfsal yapının değiştiğini” göz ardı edip, sosyalist devrimi de bu tabakadan beklemek hatalı bir tutumdur. Dolayısıyla, Boran, önce antiemperyalist mücadele sonra sosyalist dönüşüm şeklindeki kuramsal kavrayışın yönetsel açıdan “mekanik düşünce tarzının ta kendisi olduğunu (Ulus, 2015:194)ileri sürüyordu. Hangi sınıf ağır basarsa o öncü olur” tarzındaki MDD’ci yaklaşımı reddediyordu. Boran’a göre sorun, “sosyalistlerin hangi sınıfların öncülüğü için mücadele edeceği” sorunuuydu. Bu çerçevede sosyalist hareketin izleyeceği yol belirleyici olacaktı (2015: 194). Boran, hiçbir sosyal sınıfın devrimi kendi başına, müttefikleri olmadan yapamayacağını vurguluyordu. Ancak, herhangi bir ittifakın oluşturulması durumunda işçi sınıfının bağımsız hareketi özenle korunmalıydı. Boran bu saptamayı yapmakla beraber, hiçbir sosyal sınıfın devrimi kendi başına, müttefikleri olmadan yapamayacağının da altını çizmekteydi. Bürokrasi ile kurulması öngörülen ittifak konusunda şöyle diyordu: “...hiçbir sosyal sınıf, ne kadar güçlü ve devrimci çizgiye gelmiş bulunsa da devrimi kendi başına, öbür yardımcı ve müttefik sınıf ve tabakaların desteği, katkısı olmadan başaramaz. Bürokrasiyi tümünde bir sınıf sayıp, ağa ve burjuva sınıflarla aynı safa koymak, hele Türkiye’ye özgü şartlar ışığında, işçi-emekçi sınıfların politik hareketini yalnız bırakmak, tecrit edilmiş vaziyete

düşürmek olur” (Boran, 1969a: 4-6).

TİP’teki ikinci büyük ayrışma, 1968 Ağustos ayında Sovyetler Birliği önderliğindeki Varşova Paktı devletlerinin Çekoslovakya’ya askerî müdahalesinden sonra başlayan tartışmalarla ortaya çıktı. Bu müdahale solu sarsan ve bölen münakaşalara yol açtı. Boran ve arkadaşları da bu müdahaleyi kınamaktan geri durmadı. Ancak, Aybar, bu eleştirisini Sovyet pratiğinde ifade bulan sosyalizm uygulamalarını da içine alacak bir biçimde genişletmesi parti içinde büyük tepki çekti. Stalin dönemi ve sonrasında tesis edilen bürokratik yapıya eleştirel yaklaşan Aybar, giderek Batı Marksizm’i çizgisinde konumlandı. Bu bağlamda “sömürü” yerine “yabancılaşma”, “iktisadi determinizm” yerine “hümanizm” kavramları ön plana geçti (Atılğan,2010:436). Aybar’ın “güler yüzlü sosyalizm”, “hürriyetçi sosyalizm” şeklinde ifadeleri B. Boran, N. Sargın ve S. Aren tarafından tepkiyle karşılandı. Sovyetlerin Çekoslovakya’yı işgal etmesini sol gruplar arasında da farklı yorumlanması doğaldı. Eski TKP’liler Sovyet işgaline, Alexander Dubçek’in emperyalizmin oyununa geldiği gerekçesiyle destek verdi. Aybar ise Sovyet işgaline karşı çıkarak, Türkiye’ye özgü “güler yüzlü sosyalizm” sloganını geliştirecekti. Boran ise, soyut-genel bir özgürlük mücadelesinin sınıf mücadelesinin önüne geçirilmesine karşıydı. Sömürünün nedenlerine eğilmek yerine sömürünün sonuçlarına bakılmasını, emekçilerin “horlanıyor olmaktan” gelen duygularına hitap edilmesini, sosyalist mücadele açısından uygun olmadığını dile getirdi.

9-12 Kasım 1968’de Aybar ve Boran ile Aren’in yolları ayrıldı. 3. Kongre’de bu ayırım resmiyet kazandı. Boran-Aren-Sargın grubunun, TİP içindeki ayrışma sürecinde 1969 Mayıs’ında çıkarmaya başladığı *Emek* dergisi, ideolojik çizgilerin somut bir niteliğe bürünmesinde önemli bir vasıta oldu. Parti içindeki bu ayrışma aynı zamanda TİP ile MDD’ciler arasındaki farklılığın teorik gerekçelerini anlatmak için de bir fırsat yarattı. *Emek* dergisinde az gelişmiş ve sömürge ülkelerde geçerli olan “aşamalı devrim” modelinin Türkiye’ye uyarlanamayacağı görüşü, Marksist-Leninist söylem içinden bir çözümlenmeyle dile getirildi. Boran’a göre Türkiye’de burjuva demokratik devrim tamamlanmış, işçi sınıfı kâfi derecede gelişmişti (2017: 621). Dolayısıyla da politik hedef doğrudan sosyalizm olmalıydı.

Emek dergisi, Lenin’in *Milli Demokratik-Devrimde /İki Taktik’*ine karşı, demokratik devrimi sosyalist devrime bağlayan “sürekli devrim” perspektifini koyan *Nisan Tezleri*’ni öne çıkardı. Millî demokratik devrim-sosyalist devrim ikiliğini “Kesintisiz Devrim” perspektifiyle aşmak, Mahir Çayan’ın yanı sıra, 1970’te *Ant* dergisinin de benimsediği bir tutum oldu. 3. Kongre’de kendilerine üçüncü yolcular olarak adlandıran ve “*Ant*” dergisi etrafında toplanan bir grup aydın

ortaya çıktı. Bu grubun iddiası gerek Aybar gerek Boran politikalarının artık aşıldığı iddiası üzerinde şekillendi. Dolayısıyla, TİP programının değişmesi gerektiğini ve yeni bir parti programının yapılması gerektiğine işaret ettiler.

TİP'in 1968 sonlarındaki 3. Kongresi'ni sendikacılar ve Doğuluların desteğiyle yine Aybar kazandı, ancak yönetim organlarında muhalefetin gücü arttı. 1969 seçimlerinde oy oranı %2,56'ya düşen partinin Meclis'teki gücü, seçim sistemi değişikliği yüzünden, iki milletvekiliyle sınırlı kaldı. Solda radikalizmin artması "parlamentarist-legalist" yöntemin gözden düşmesini hızlandıran önemli bir etken oldu. Aybar başkanlıktan istifa etti. B. Boran genel başkanlığa seçildi. Aybar, 1971 Şubatı'nda "Sovyet tipi bürokratik bir partiye" dönüştüğü yönünde ikazında bulunarak partiden istifa etti. TİP'in son politik hamlesi, 12 Mart arifesinde "Faşizme Hayır" kampanyası başlatmak oldu. TİP, 1975'e kadar siyasi faaliyetlerine son vermek zorunda kaldı.

Sonuç

Yön hareketi, "devletçilik" ilkesi yerine "yeni devletçilik" anlayışı içinde bir kalkınmanın gerekliliğine inanmakta, bu hedefi bir adım daha öteye taşıyarak demokratik sosyalist bir düzenin Türkiye'nin tek çıkar yolu olduğunu ileri sürmekteydi. Burada sosyalizm sosyal adalet içinde hızlı kalkınmayı gerçekleştirmek için bir araç olarak düşünülmüştü.

Yön hareketine göre, Osmanlı toplumunda, Batı burjuvazisinin gelişim dinamiklerinde görüldüğü üzere bir sermaye birikimi gerçekleşmemiş ve Batılı tarzda çağdaş bir toplumun gelişimine öncülük edecek milli bir burjuvazi ortaya çıkamamıştı. Sınıfsal kompozisyonunu sivil aydın askerlerin oluşturduğu milli tabakanın amacı yabancı burjuvazinin yerini milli burjuvazinin almasıydı. Bu ekonomik hedef büyük ölçüde amacına ulaştı. Yerli kapitalistler eliyle sanayileşme başlatıldı. Ancak, işbirlikçi burjuvazinin tasfiye edilmesi yönünde bir irade ortaya konulamadı. Kalkınma girişimi zamanla bu tutucu toplumsal güçlerin kuvvetlenmesine yol açtı. Kuvvetlenen bu güçler, ilk fırsatta millî kalkınma yolunu bırakıp yabancı sermayeye sığındılar. Böylece, Cumhuriyet'in ilk yıllarında sınırlı olanaklarla hayata geçirilmeye çalışılan devletçi millî kalkınma özelemlerinden Amerikan tipi kalkınmaya geçilmiş oldu. *Yön* hareketi emperyalizme olan bu bağımlılığı ortadan kaldırmak için hızlı bir "kalkınmanın" ve ardından "demokratik sosyalizmin" Türkiye için gerekli ve hattâ zorunlu bir model olarak savundu.

TİP'in, *Yön*'den farklı olarak, politik özne angajmanının milli burjuvazi veya

zinde kuvvet olmayıp, işçi sınıfı olmasıydı. *Yön* hareketinin dışında TİP'in sosyalizm hedefi temelinde yürüttüğü iktidar mücadelesine muhalif olan diğer bir sol hareket ise MDD idi. Bu hareket temel siyasi görüşlerini şu şekilde özetliyordu. Birincisi, Türkiye kapitalizmin fazla gelişmediği, feodal ve yarı-feodal ilişkilerin hâkim olduğu bir ülke olması. İkincisi, Türkiye'nin geri kalmasının nedeni burjuva demokratik devrimini henüz tamamlamamış olması. Üçüncüsü, Türkiye'nin dışa bağımlı ekonomisi onun kalkınmasının karşısında büyük bir engel oluşturması. Dördüncüsü, güçlü ulusal burjuvazinin ve bilinçli işçi sınıfının bulunmadığı bir ülkede sadece işçi sınıfına dayalı bir devrim stratejisini hayata geçirmenin mümkün olmaması. Türkiye somutunda sosyalist devrim mücadelesinin başarıya ulaşması için yarıda kalmış burjuva devriminin tamamlanması bir zorunluluktur. Bunun için de anti-feodal temelde toplumun tüm ileri güçlerini içine alacak şekilde örgütleyip "geniş cephe" stratejisini hayata geçirmek gerekiyordu. Sosyalist devrim ise daha sonraki bir aşamaydı. MDD hareketine göre TİP, az gelişmiş, yarı-feodal, yarı-sömürge durumundaki Türkiye'nin biçimsel demokrasisine sanki gelişmiş bir Batı demokrasisi gibi bakıyor; millî demokratik devrim aşamasını kat etmesi gereken bir ülkede sosyalizmden söz etmekle, mevcut rejimi meşrulaştırmaya hizmet ediyordu. TİP ise MDD'nin politik çizgisinden farklı olarak feodal ilişkiler bazı bölgelerde varlığını korusa da Türkiye'de eski feodal üretim ilişkilerinin büyük ölçüde tasfiye olduğunu, kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim ilişkiler durumuna geldiğini ve küçümsenmeyecek bir işçi sınıfının ortaya çıktığını ısrarla savundu. Dolayısıyla, TİP, Türkiye'nin kapitalistleşmiş bir ülke olduğu noktasından hareketle doğrudan sosyalizme geçilebileceğini ileri sürdü.

TİP'in son politik hamlesi, 12 Mart arifesinde "Faşizme Hayır" kampanyası başlatmak oldu. Ancak, askeri müdahale neticesinde TİP, 1975'e kadar siyasi faaliyetlerine son vermek zorunda kaldı.

KAYNAKÇA

- Atılğan, G., (2008), *Yön Devrim Hareketi, Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Ankara: Yordam Yayınları.
- Atılğan, G., (2010), *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, Ankara: Yordam Yayınları.
- Avcıoğlu, D., (2000), *Türkiye'nin Düzeni 1*, İstanbul: Tekin Yayınları.
- Avcıoğlu, D., (2000), *Türkiye'nin Düzeni 2*, İstanbul: Tekin Yayınları.
- Avcıoğlu, D., (1962a), "Yapıcı Milliyetçilik", *Yön*, (4), Ocak, 3.
- Avcıoğlu, D., (1962b), "Sosyalist Gerçekçilik", *Yön*, (39), Eylül, 20.
- Avcıoğlu, D., (1962c), "Rejim ve Atatürkçülük", *Yön*, (6), Ocak, 3-4.
- Avcıoğlu, D., (1962d), "Sosyalizm Anlayışımız", *Yön*, (36), Ağustos, 3-4.
- Avcıoğlu, D., (1962e), "Hükümet Ne Yapıyor?", *Yön*, (20), Mayıs, 3-4.
- Avcıoğlu, D., (1964a), "Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe", *Yön*, (85), Kasım, 3-4.
- Avcıoğlu, D., (1965a), "Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu", *Yön*, (111a), Mayıs, 3.
- Avcıoğlu, D., (1965b), "Hükümet Ne Yapıyor?", *Yön*, (110), Mayıs, 6-9.
- Avcıoğlu, D., (1965c), "27 Mayıs", *Yön*, (124), Mayıs, 3.
- Avcıoğlu, D., (1966a), "27 Mayıs", *Yön*, (165), Mayıs, 3.
- Avcıoğlu, D., (1966b), (187), *Yön*, Mayıs, 7-8.
- Aybar, M. A., (2014), *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aybar, M. A., (1968), *Bağımsızlık Demokrasi Seçmeler 1945-1967*, İstanbul: Gerçek

Yayımları.

Aydemir, Ş. S., (1962), "Hükümet Ne Yapıyor?", *Yön*, (20), Mayıs, 3-4.

Ahmad, F., (2015), *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Hil Yayınları.

Ahmad, F., (2014), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Belge, M., (2007), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Sol*, Cilt 8, İstanbul: İletişim Yayınları.

Belge, M., (2009), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce- Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt 9, İstanbul: İletişim Yayınları.

Boran, B., (2016), *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Ankara: Yordam Yayınları.

Behice, B., (1969a), "Bürokrasi Üzerine Tartışmalar", *Emek*, (4), Haziran, 4-5.

Behice, B., (1969b), "Bürokratlar Bir Sınıf Mıdır?", *Emek*, (5), Haziran, 5-6.

Behice, B., (1969c), "Bürokratların Çelişmeli Durumu", *Emek*, (6), Temmuz, 6-7.

Boran, B., (1963), "Kestirme Yol Yoktur", *Sosyal Adalet*, (11), Mayıs, 3.

Bora, T., (2017), *Ceryanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çulhaoğlu, M., (2015), *Marksizm ve Türkiye Solu*, Ankara: Yazılama Yayınları.

Ersan, V., (2016), *1970'lerde Türkiye Solu*, Ankara: İletişim Yayınları.

Karan, M., (1962), "Kemalizm Türk Sosyalizm", *Yön*, (39), 6-4.

Özdemir, H., (2001), *Yön Hareketi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Özdemir, H., (1995), "Siyasal Tarih 1960-1970", *Çağdaş Türkiye Tarihi 4*, der. Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınları.

Soysal, M., (1962), "Sağlıklar Diyalogu", *Yön*, (48), Kasım, 11.

Selçuk, İ., (1965), "Sağın, Solu, Önü Ardı ve Ne Olacağı?", *Yön*, (140), Aralık, 3-4.

Şener, M., (2016), *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset YÖN, MDD ve TİP*, Ankara: Yordam Yayınları.

Ulus, Ö, M., (2015), *Türkiye’de Sol ve Ordu 1960-1971*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ünsal, A., (2002), *Türkiye İşçi Partisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ünlü, B., (2002), *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yön (1961), “Yön Bildiri”, (1), Aralık, 12-3.

Yön (1963), “Bildiri”, (57), Aralık, 6.

Zürcher, E. J., (2015), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İstanbul: İletişim Yayınları.